

Slobodan Mašić

Pre neki dan hodao sam Novim Beogradom, pokušao sam da vidim mesto gde se nalazio podvožnjak. Znam, levo i desno od tog mesta pružao se nasip kojim je nekada, davne 1968. godine, prolazio poneki voz. Nema više nasipa, nema više vozova, nema više podvožnjaka. Ja sam arhitekta po obrazovanju, mislio sam da bi trebalo da se postavi jedna velika granitna kocka na mestu gde je bio podvožnjak, da na kocki stoje samo četiri cifre: 1968. Mislio sam da bi ljudi ipak trebalo da se sećaju šta se desilo 1968. godine. Gledam nebo nada mnom, divno beogradsko nebo, poneki oblak, plavo pramenje, gledam vetar duva. Ali ničega, ničega nema što bi podsećalo na 1968. godinu. Pa onda mislim, bože kada bi me neko sada pitao da li je uopšte postojala 1968. ja bih, kakav sam čovek, rekao – ne, nije postojala, godine su prolazile: 1967, pa je onda došla 1969, a 1968. nije postojala. Međutim, ipak je postojala. Povremeno idem ulicama i srećem ljude koje sam sretao 1968. godine. Oni su stariji četrdesetak godina, ali liče, neverovatno je, liče stvarno. Neki od njih su postali profesori univerziteta, neki od njih su postali ugledni pisci, drugi su već u vreme 1968. bili ugledni, ali su i dalje zadržali ugled. Neki više nisu među živima ali njihova deca su tu. Kao da je život zapravo prošao kroz tu 1968. Dalje mislim, ta godina je ipak promenila naše živote. Kada jednoga dana budemo sagledavali naše živote kao nešto što traje čitav vek ili kao nešto što traje nekoliko vekova, tada ćemo osetiti, kao na nekoj vrsti instrumenta, nekoj vrsti pokazatelja na kome se meri rad našeg srca, osetićemo jedan blagi drhtaj, jedan skok na 1968. To znači, zapravo, da se nešto desilo, nešto fantastično se desilo 1968. Ali nije se ispunilo ništa od onoga što su očekivali ljudi koji su učestvovali u 1968. Siromašni studenti posle 1968. ostali su siromašni studenti, studenti koji su poticali iz bogatih porodica posle 1968. i dalje su poticali iz bogatih porodica. Profesori koji su studentima držali zanosna predavanja u dvorištu Kapetan Mišinog zdanja, koje smo slušali i mi koji smo već bili prerasli studentski nivo, bili smo oduševljeni njima, i dalje su držali svoja predavanja na Beogradskom univerzitetu, i dalje su upotrebljavali iste reči, leksika je ostala ista, ništa se pod milim bogom zapravo nije promenilo.

S druge strane, ipak se nešto promenilo, nešto malo se promenilo, ono što je imalo, rekao bih, nagoveštaj u godinama koje su prethodile 1968. U godinama koje su prethodile 1968. okupljale su se razne grupe, skupine ljudi, na raznim mestima u našoj nekadašnjoj zemlji i razmišljali su o smislu svog jedinog života. Oni su začetnici slobodnog mišljenja koje je lagano sazrevalo. To sazrevanje

različitih grupa nije dovedeno do kraja, nije bilo vremena da se sklope u jednu veliku organizaciju slobode, nisu mogli to da ostvare. Ali njihovi pojedinačni doprinosi u raznim sredinama lagano su stvarali klimu oslobođenja, zapravo oslobođenja od jednog mrtvog sistema u kome nije postojalo pravo na slobodu mišljenja. Kada danas zatvorim oči ja vidim te mlade ljude iz 1968, koji tada još uvek nisu osetili prisilu nad sobom, bili su u stanju da javno predstave jedno takvo osećanje slobode koje je lagano zrelo u ovom društvu, koje je postajalo sve moćnije u ovom društvu. Potom su prevareni na uobičajeni način političke prevare. Ta prevara nije se desila prvi put kod nas, niti je ta prevara bila ikada izbegnuta bilo gde u svetu. U čemu se sastojala ta prevara? Ona se sastojala u tome što je tada nastupila politička igra, beskrajn broj govora, beskrajn broj reči u čemu se zapravo lagano gubio smisao prvobitnog bunta, koji je bio smisao osećanja otvorenosti ka slobodi. Zatim su se pojavili zahtevi materijalne i organizacione prirode. Potom su se u postojeću atmosferu uklopili svi oni koji su u tome sistemu vodili politički, ali ne samo politički život. Oni su postali glavni glasnogovornici zahteva za nekim sporednim i nevažnim promenama.

* * *

Neko je mladim ljudima nametnuo ideju da se krene na Beograd, neko ih je nagovorio da krenu u pravcu podvožnjaka, neko ih je savetovao da prođu podvožnjak i krenu preko mosta. Podvožnjak je bio širok nekoliko desetina metara, bio je idealno mesto da se zaustavi protestna kolona, čak i da je pitanju voda, poplava, mogla bi da se zaustavi, jer bi bilo potrebno postaviti samo mali nasip da kroz taj otvor voda ne može da prodre. Studenti, taj mladi, naivni i nevin svet, dovedeni su u situaciju da dođu na mesto gde se najlakše mogu zaustaviti. Tu su bili zaustavljeni, ne preterano brutalno, nije bilo ljudskih žrtava i možemo biti srećni što ne možemo da nabrojimo nekoga ko je nastradao 1968, pregažen silom. Ali došlo je do sukoba, do sukoba mladog sveta i uvežbane policije. Policija je tukla, mladi svet se drao zato što je to bolelo, naravno bolelo je zato što si gledao kako svoj svoga tuče. Ali ljudi koji su učestvovali u Drugom svetskom ratu, ljudi koji su učestvovali u drugim sukobima u ovoj zemlji znali su da svoj svoga uvek tuče, da nikada ne možeš izbeći da svoj svoga tuče, kada se nalazimo u sferi političkog života. Mladi su dobili lekciju batina, lagano su se povukli i počeo je proces smirivanja. Sve se završilo strašno. Studenti su izašli na ulice, uhvatili su se u kozaračko kolo i počeli su da pevaju masovne pesme.

Gledao sam ljude koji su bili oko mene, bio je tu Žika Pavlović – plakao je, bio je Bora Ćosić, jedan prefinjeni čovek, on je psovao. Drugi su to shvatili kao da im je dato pravo da pevaju i igraju kolo i da su zapravo usvojeni njihovi zahtevi i da će sa nekoliko reči kojima im se povlađuje biti stvorena atmosfera koja će promeniti svet. Stvar je bila jasna, desila se neuspela pobuna, neuspeo događaj koji je imao smešan povod – stanovnicima Studentskog grada nije bilo omogućeno da slušaju pevanje nekih pevača u Radničkom univerzitetu jer je sala imala 400 mesta a onih koji su želeli da slušaju bilo je nekoliko hiljada.

Zatim je nastupilo vreme tzv. otrežnjenja. To je bilo vreme kada se još uvek spominjala 1968. I dalje sam bio zbunjen i nesrećan kada bih ugledao mog druga i mog sapatnika Josića Višnjica kako u besu spominje izdaju koja se desila svima nama. Sećam se danas nastupa Steve Žigona koji je studentima govorio Sen Žista u dvorištu Kapetan Mišinog zdanja. Sećam se umnih govora Nikole Miloševića i sećam se ljutih govora Dragoljuba Mićunovića. Više nije živ Steva Žigon, više nije živ ni Nikola Milošević. Danas je živ Dragoljub Mićunović, čovek koji je bio akter istorije, kasnije je iz nje isplivao kao političar. Svi ostali su uglavnom isplivali na neko mesto. Manji broj onih koji je ušao u ozbiljne konfrontacije sa društvenim sistemom još uvek se nalazi u sukobu, ali oni su malobrojni i oni su u nekom društvenom i funkcionalnom smislu beznačajni, njih se više niko ne seća.

Sve se završilo kao u lošem pozorištu. 1968. je bila početna godina BITEF-a. U pozorištu smo gledali komade koji su na neki način predstavljali, kako bih rekao, svet u kome se desila naša 1968. Naša 1968, naravno, razlikovala se od evropske 1968. jer su kod njih razlozi za pobunu bili drugačiji, ali su manifestacije bile slične. Danas našu 1968. doživljavamo kao nešto slično evropskoj 1968. Pre svega, evropska 1968. je takođe preživela zahvaljujući tome što su vođe 1968. postali ministri u kasnijim vladama. Kod nas neki od učesnika 1968. postali su u kasnijem periodu takođe ministri u vladama. Tu postoji jedan vrsta sličnosti, ali postoji i vrlo velika razlika. Razlika je bila u tome što smo mi živeli u društvu proklamovanih jednakosti, a oni su živeli u društvu sa proklamovanim nejednakostima. Otada je prošlo mnogo godina i danas mi primećujemo kako neke od evropskih zemalja pokušavaju da u svojoj socijalnoj proklamaciji stvore oblike socijalne jednakosti. Mi smo se u međuvremenu opredelili za život socijalnih nejednakosti. To pomeranje uzrokovale su razlike u 1968, razlike

između naše i njihove 1968. Tamo su stvarno pokušali da ubiju Rudija Dučkea, izvršen je atentat na njega. Ovde stvarno ni na koga od vođa studentskog pokreta nije pokušan atentat. Tamo je stvarno postojao problem socijalne nejednakosti, za jednu generaciju umnih, mladih ljudi – to je bilo ključno pitanje. Kod nas pod socijalnom nejednakošću nikada se nije podrazumevala materijalna nejednakost, mi smo u materijalnom pogledu manje-više svi bili siromašni, izuzimajući naravno jedan vrh zemlje, koji se trudio da nas preterano ne iritira svojim bogatstvom. Naš život je bio život naivan, mi smo bili naivno društvo. Naši studenti su bili nevini studenti. Univerzitet je stao na stranu studenata. Univerzitet danas može da se ponosi svojim tadašnjim stavom. Kada bi danas došlo do takvih nemira nisam siguran da bi Univerzitet stao na stranu studenata. Profesori su bili na strani svojih studenata, Akademija je stala na stranu studenata, Crkva je stala na stranu studenata, jedan deo inteligencije je stao na stranu studenata. Radnici nisu stali na stranu studenata, oni su prepustili svoju radničku decu da ih tuče policija, a da pri tom radnici nisu izašli na ulice, nisu kazali – dosta batina! Njihova deca su bila tučena.

Moram priznati, bio sam već zreo u to vreme, ja sam 1968. imao 29 godina, upravo sam se vratio iz vojske. U vojsku sam bio poslat kao državni neprijatelj, vođena je istraga, «jedna grupa onih», ona grupa o kojoj sam govorio koja je zapravo predstavljala zreli deo nacije, ono prvo voće koje postaje zrelo na stablu nacije, ja sam bio jedan od njih. Kao takav poslat sam u vojsku, vratio sam se početkom 1968. i učestvovao sam u tom zrenju. Počelo je da zri, pojavio se miris, pojavila se boja na voćkama, ali bilo je još rano, jeste juni mesec, ali za voće te godine bilo je rano, još je voće bilo beličasto i žućkasto, još se trešnje nisu bile obojile svojom krvavom bojom, još drugog voća nije bilo. Ali ja sam osećao da se među desetinama, među stotinama hiljada tih mladih ljudi pojavljuje neka vrsta bunta, neka vrsta snage koja će jednog dana preuzeti stvar u svoje ruke. Ali ja sam bio naivan, nisam razumeo – mislio sam da se svet nalazi u rukama pameti, da pamet vlada svetom, da mora da se izbori za to. Zapravo, ono što se suprotstavlja pameti – pameti nema. Kakva greška. Ono što se suprotstavlja pameti bio je bogati deo sveta, koji unajmljuje pamet da se bori za njegove ciljeve. Ta svetska vlada, kako bih rekao, ta vlast kompanija koje su ovladale svetom, slavili su 1968. prvu svoju veliku pobedu. Oni su pobedili mladost i pamet, oni su pobedili filozofske ideje, oni su pobedili san o jednakosti ljudi, pobedili su ono uverenje da svet može biti organizovan na način koji će biti

interes većine čovečanstva i koji će ostvariti njegov san, njegovu želju da ljudi svuda u svetu budu jednaki, da ne postoje glave koje će biti zaštićene. Pripadnici mlade generacije, i jadno čovečanstvo, su mislili da je san počeo da se ostvaruje. Nisu oni ipak bili toliko naivni da misle da će se to ostvariti brzo i odmah, ali su mislili da će se proces tog ostvarenja nastaviti. Do toga nije došlo. Kompanije su stvar uzele u svoje ruke, moćne kompanije koje izdvajaju sredstva, koje potkupljuju, koje plaćaju nosioce političkog života, koje zapravo stvaraju drugačiji, monstruozniji svet. To je svet u kome će svi segmenti biti međuzavisni, u oblicima međusobnih solidarnosti bogatstva i bogatog sveta – u kome će se uništiti svaki oblik mogućeg sna o tome da smo mi ipak, ako smo ljudi, istovremeno i braća i da mi moramo voditi računa da oni najnesposobniji i najbedniji među nama moraju na neki način da prožive časno i dostojanstveno svoj mali, siromašan i bedan život.

Razmišljao sam šta bih ja mogao učiniti? Bio sam mali čovek, bez ikakvog imetka, moj ceo imetak nalazi se u mojim vijugama, u mojoj glavi, nalazi se u mojoj ženi koja živi sa mnom i nalazi se u nečemu što umem da načinim. Ja umem da načinim knjige. Rešio sam da ćemo praviti knjige u kojima će se sanjati taj san čovečanstva koji je onako uludo proćerdan 1968. Počeli smo da pravimo knjige, stotine knjiga. Država je bila blagonaklona, uglavnom nije zabranjivala naše knjige, samo ih je povremeno zabranjivala, gonila sudski, ubeđivala da je to opasno i sl. Ali seme koje je posejano nekada, pre 1968. u raznim delovima naše zemlje, u raznim delovima našeg društva, lagano je kod ljudi stvaralo uverenje da mora postojati sloboda. To uverenje da mora postojati sloboda uvek bi uspevalo da pobedi režim, da pobedi zahtev za zabranom. Uspevalo je da kod nas, koji smo stajali iza toga, stvori jedno duboko uverenje da ne smemo odustati, da moramo verovati. Evo, prolaze godine, prošlo je 40 godina u jednom dubokom uverenju. Znam da smo mi dobili bitku, dobili smo bitku ali nismo dobili rat. Imaćemo još bezbroj bitaka. Ali ja znam da postoji nada dok god bude postojao jedan čovek koji vodi bitku. Dok god bude postojala nada ja znam da će se san ostvariti, san o sreći ljudskog života, o tome da smo svi braća i da ipak treba da budemo jednaki.

Odjava emisije:

Dragoslav Simić: Poštovani slušaoci bio je to prvi nezavisni izdavač u Jugoslaviji, koji je počeo da štampa svoja izdanja 1966. godine – Slobodan

Mašić. Bio je ovo san ili prisećanje na 1968. godinu, na studentske demonstracije.